

Анастасія КІЛАР

ТРАДИЦІЙНА ВЕЛИКОДНЯ ОБРЯДОВІСТЬ ПОКУТЯН ГОРОДЕНКІВЩИНИ (НА МАТЕРІАЛАХ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 2015 р.)

Розглядаються особливості традиційного відзначення Великодня населенням історико-етнографічного Покуття, а саме Городенківського району. На основі власних записів, джерел та даних наукової літератури авторка висвітлює локальні особливості звичаїв та обрядів Вербної неділі, передвеликоднього тижня, власне Великодня та Великоднього тижня, аналізує наповнення великоднього кошика. Охарактеризовано структуру і символіку великодньої обрядовості.

Ключові слова: Великдень, Покуття, звичаї, повір'я, Вербна неділя, традиційні страви, обряди, заборони.

Великдень — одне з найвизначніших церковних і народних свят, яке в календарно-побутовій обрядовості українців займає чільне місце, будучи ключовим святом весняного циклу. Про великодню обрядовість українців є багато праць та опублікованих джерел. Проте в дослідженні цієї теми є ще чимала кількість прогалин. Так, порівняно недостатньо досліджене науковцями святкування Великодня на Покутті.

У статті увагу звернено на Городенківський р-н, адже авторка провела польові етнографічні дослідження весняної календарно-побутової обрядовості, зокрема, великодніх звичаїв та обрядів, у дев'яти населених пунктах (сс. Далешево, Дубки, Колінки, Копачинці, Кунисівці, Олієво-Королівка, Семаківці, Хмелева, Чернелиця) [1]. Здійснюючи польове етнографічне дослідження великодньої обрядовості на Покутті, опитано респондентів різного віку. Перевага надавалася інформаторам старшого віку, від яких можна почерпнути відомості, дотичні до кінця ХІХ чи початку ХХ ст. (адже респонденти часто розповідали інформацію, почуту від батьків чи дідусів і бабусь).

Головним опублікованим джерелом для дослідження великодньої обрядовості покутян є праця видатного польського етнографа ХІХ ст. О. Кольберга [14]. Щодо наукового розроблення проблеми, необхідно виокремити праці таких українських дослідників календарної обрядовості, як К. Кутельмаха [6], О. Курочкіна [5], Ю. Пуківського [8].

Вербна неділя

Неділю, яка передувала Великодню, українці називали «Вербною», «Шутковою» або «Квітною». На Покутті вербу переважно називали «шуткою» («Шуткова неділя або Вербна» (с. Чернелиця) [1, арк. 74]), на сусідній Гуцульщині — «Бечковою» [13, с. 233]. Респонденти розповідали про лікувальні властивості верби, а також її використання під час випікання паски: «Шутка — кидали котиків, їли котиків аби горло не боліло. Я, наприклад, з'їла два котики, і вже два роки горло не болить. (Перший раз виганяли худобу «шуткою». — А. К.) Ну казали, щоби щаслива була худобина. (Зберігали «шутку». — А. К.) у хаті, у шафі зберігаєм. Поставлю так у шафу, а як уже казав священник, що вже в піч кинути аби спалили. Потім висипати, де люди не ходять аби не топтати, де тако верба, де дерево аби ногами не топтати. У печі кла-

ли в блєшку («шутку». — А. К.). Ломили дві бузьки, робили хрестик і клали під паску ту шуточку» (с. Олієво-Королівка) [1, арк. 136].

В усіх досліджених селах району поширений також звичай бити одне одного «шуткою»: «У нас, кажуть, Шуткова неділя. Йшли до церкви, потім билися і казали: «Шутка б'є, не я б'ю, віднині за тиждень — Великдень» (с. Колінки) [1, арк. 142]. Народне трактування причин дотримання цієї традиції в с. Хмелева таке: «казали: «Шутка б'є, не я б'ю, аби ти був здоровий, як та верба» [1, арк. 75].

«Шутку» використовували, як апотропей у тому разі, якщо була сильна гроза («гриміло») або падав град: «А так гримить, то викинула надвір ту шутку. Зробила хрестик тою шуткою, лопату, кочергу. Ще молимося, як дуже гримить» (с. Чернелиця) [1, арк. 75]. Цікава ритуальна заборона зафіксована в с. Семаківці, не використовували від негоди «шутку», якою билися: «Хто хоче — б'ється, хто хоче — не б'ється. Якщо ударити ту шутку, то вона уже від граду не помічна. Не можна її як град паде, то вже не можна класти її. Тою, що билися, тою не можна. Як ти думаєш тою шуткою когось вдарити, то вже ту шутку постав окремо, аби як непогода або що, аби її надвір не виносити як град паде» (с. Семаківці) [1, арк. 114].

Українські селяни вважали ритуально помічними освячені гілочки верби, зокрема для худоби. Наприклад, «шуткою» виганяли перший раз корів на Юрія, «щоб відьма молоко не вкрала, щоб худоба не хворіла» (с. Чернелиця) [1, арк. 85]. Щоб відьма не відібрала молоко, разом із вербою використовували червону нитку, яку прив'язували корові до хвоста [1, арк. 59].

Вербові гілочки зберігали впродовж року, їх заборонено викидати, а необхідно ритуально знищити (спалити у печі). Респонденти про це розповідали: «І шутка зберігається до наступного року. Шутка зберігається від Шутки до Шутки. А потім її не можна викидати, треба спалити» (с. Чернелиця) [1, арк. 39]; «(Коли шутка була неприродна. — А. К.), священник казав, що в кухні палити. Ксьондз казав, що всьо свячене спалити» (с. Чернелиця) [1, арк. 42].

Помітні паралелі святкування Вербної неділі в інших районах України. Наприклад, етнограф В. Доманицький, описуючи Полісся, зазначав: «Свячена

верба оберігає літом від грозових хмар. Верби уквітнюють восковими свічками. Коли повернуть ся з церкви з вербою, б'ють нею хатніх, при тім примовляють «Не я б'ю, верба б'є, — за тиждень Великдень, недалечко червоне яєчко». Вербу або садять у землю..., або застромлюють за образи» (с. Столпин — нині Корецький р-н Рівненська обл.) [3, с. 65]. На Покутті освячені вербові гілочки часто садили на подвір'ї: «Щоб мати свою шутку, щоб не ходити шукати, купувати в місті. І посадили і он три корчики прийнялось. Але то кажуть, що не хоче прийняти, що треба свячену» (с. Далешєво) [1, арк. 102]. У всіх слов'янських народів верба ще з давніх часів відома, як символ життєвої сили, родючості, захищає від стихійних лих, хвороб, нечистої сили [11, с. 333].

Передвеликодній тиждень

У тиждень перед Великоднем строго дотримувались посту, особливо в понеділок, середу і п'ятницю: «У нас є такі люди, що цілий піст так строго дотримуються, а останній тиждень то обов'язково, перед Великоднем. Перший тиждень і останній, особливо понеділок, п'ятниця, середа» (с. Чернелиця) [1, арк. 40].

Щодо понеділка та вівторка Страсного тижня, на Покутті не вдалося зафіксувати окремих звичаїв та обрядів, або ж спеціальних народних назви для цих днів. Натомість середу перед Великоднем покутяни називають «Чорною»: «А вже перед четвергом називалося «Чорна середа». Тоді не можна ні білити ні щось таке робити. Буде дуже хвороба людини братися» (с. Колінки) [1, арк. 143].

Четвер перед Великоднем на Покутті називали «Страсним», «Живним» або «Чистим». Назву «Живний четвер» асоціювали з приготуванням страв, зокрема, спеціальним зооморфним печивом: «Живний четвер... ті горобчики, зайчики попечем і тоді йдем до церкви. Живний четвер, бо того що це піст. Бо печуть усьо, тому Живний четвер» (с. Чернелиця) [1, арк. 79]. Щодо назви «Чистий четвер», то її асоціювали з очищенням тіла (купанням), душі (сповіддю) та прибиранням домівки: «(Чистий четвер. — А. К.) так і називався. То можна ще робити роботу... і порядки наводити вкругом. Можна було купатись, і ввечері. Після роботи то йшли купатись. В Чистий четвер на-

водили лад. *Якщо треба було, то білили»* (с. Далешево) [1, арк. 94]; *«Четвер... Прибирали. Вдома купалися»* (с. Чернелиця) [1, арк. 36—37]. Деякі респонденти стверджували, що в Чистий четвер сповідаються лише злодії: *«Кажуть у четвер вже злодії ідуть на сповідь. Бо то на Шутку у суботу вже всі йшли на сповідь»* (с. Чернелиця) [1, арк. 77]. Можливо, це пов'язано із тим, що саме четвер на Страсному тижні був тим днем, коли ще можна було посповідатися перед Великоднем.

Одним із найголовніших звичаєвих елементів Страсного четверга було відвідування церкви. Особливо корисним було йти на службу хворим: *«Живний четвер* (ходили до церкви. — А. К.). *Дванадцять Євангелій відправлєлось»* (с. Чернелиця) [1, арк. 79]; *«Страсний четвер — Живний, то вже Євангелії, то добре під ті Євангелії, якщо ти слаба. І ксьондз переодягається під ті Євангелії»* (с. Чернелиця) [1, арк. 86].

Особливого значення цього дня українці надавали вогню, зокрема на Поліссі з церкви після «страсней» поверталися із запаленими свічками, а в Карпатах побутував звичай розпалення вогнищ (варіант гудульський звичай «гріти діда») [6, с. 335]. Однак, на Городенківщині згадані звичаї не зафіксовані.

Респонденти наголошували, що в Страсний четвер вода має надзвичайну силу: *«У четвер треба рано набрати води, поки ще ворон діти не купив, діти помити, всіх помити в святій воді. Ну то я вам кажу, що треба іти зранку, піти в долину, де збирається з трьох струмків вода, і води набрати, або там помитися, але до схід сонця і в тій воді помитися»* (с. Кунисівці) [1, арк. 21]. О. Кольберг зафіксував на Покутті подібний звичай, за яким у Живний четвер до сходу сонця дівчата йшли до річки та купалися, вірячи, що це сприятиме швидкому заміжжю [14, с. 146].

Іншим цікавим аспектом, пов'язаним із Чистим четвергом, є те, що цього дня на Покутті було дозволено корчувати бузину — рослину, яка, за народними уявленнями, пов'язана з нечистою силою [1, арк. 20] (в Україні, окрім четверга, це можна було робити також і в суботу великоднього тижня [9, с. 141]).

На Поділлі побутував звичай, коли кожна господиня приносила з церкви запалену свічку. Нею випалювали хрести на стелі і дверях, сподіваючись

у такий спосіб захистити свій дім від злих сил. За допомогою «страсної» свічки прагнули лікувати лихоманку й рожу, її давали в руки конаючим, щоби полегшити передсмертну агонію [5, с. 375]. На Городенківщині не зафіксовано звичаїв, пов'язаних зі страсною свічкою. Аналогом останньої тут виступає стрітенська, яку давали мерцю в руки, нею ж відганяли грім, звідки й інша її назва — «громниці» [1, арк. 82, 89].

У Страсну п'ятницю не можна дзвонити в дзвони. У дзвіниці, зазвичай до бантини, чіпляли дерев'яну дошку, і замість дзвонів дзвонар дерев'яними молоточками «сповіщав» про службу Божу, місцеві назви яких «калатальця» або «тарахальця» (с. Колінки, Хмелева, Чернелиця) [1, арк. 80, 87, 150]. Під час виносу плащаниці діти вистукували спеціальними ручними «калатальцями».

Повернувшись із церкви, родина зазвичай сідала обідати. Обід у Страсну п'ятницю — пісний, навіть рибу цього дня не їли. Багато хто в Страсну п'ятницю постив, тільки пили воду [1, арк. 4, 41].

Для цього дня характерний широкий спектр заборон. Зокрема, ні шити, ні прости в Страсну п'ятницю не можна. Великий гріх рубати дрова або що-небудь тесати сокирою: *«Одна жінка рубала (дрова. — А. К.). А дрова були з акації, з калючками, а донька була в бібліотеці, на роботі, а баба стара каже, що хоче погладити, бо всьо попране, бо в четвер не погладила. А в п'ятницю вже де гладити. І та рубала дрова, і той патик, колючка залізло в саме око»* (с. Чернелиця) [1, арк. 80].

Великодній кошик: підготовка та освячення

Окремий звичаєвий аспект Страсного тижня становить процес приготування великодніх страв, передовсім випікання обрядового печива, якому надавали великого значення. Серед обрядового хліба особливе місце в українців загалом та покутян зокрема займає «паска». Оскільки паска є одним із найважливіших атрибутів Великодня, то її приготування супроводжувалося виконанням особливих ритуальних дій. Найчастіше паску випікали в четвер, спорадично в суботу, куди рідше — у п'ятницю. Респонденти розповідали: *«Паску починали випікати у четвер або в суботу. Бо в п'ятницю чогось казали, що не можна. Тому в сусідньому селі щоп'ятниці пожар. В тих же самих Дубках. Буде пожар, як*

не будеш палити в печі, не зробиш пожегу. В четвер треба або в суботу» (с. Колінки) [1, арк. 143]. Проте у с. Семаківці стверджували, що паску можна пекти й у п'ятницю [1, арк. 115]. Можливо, тут справа із втратою традиції. До прикладу, П. Чубинський писав, що найчастіше українці пекли паски в четвер та суботу [12, с. 23].

Випікали не одну паску, а декілька: «У мене навіть 13 пасок (в піч. — А. К.) зміщалося» (с. Поточище) [1, арк. 150]. Пасок могли випікати стільки, скільки було членів родини — кожному була призначена окрема паска: «Є великі пательні круглі, і то накладали і робили хрести. І кожну паску, так як нас є шість членів сім'ї, то я пекла шість пасок. Шість пасок і кожну паску інакше назначу. Тако вперед самий хрест — це голова сім'ї, газда; другу хрест по іншому і порізала ножом — це вже є син; треті — це клала ще хрести — це дівчатам; по іншому — це чоловікам; дальше мені — рівно, а кінчики позакільчувала. Обшмечку кожну паску комусь присвячувала, інакше її значила, інакший хрест. Залежно яка та паска випечеться, така буде доля на той рік у той людини» (с. Кунісівці) [1, арк. 21]. Такий звичай на Покутті зафіксував і О. Кольберг: у великодню суботу господиня пекла зазвичай одну паску для господаря, другу — для себе, а також для кожної дитини. Вірили, що чия паска розпадеться, той цього року помре [14, с. 146]. У цьому контексті варто навести зафіксоване повір'я: «Якщо паски всі дуже гарні, значить ти вже навчилася пекти паски, більше вже пекти не будеш — помреш» (с. Кунісівці) [1, арк. 21]. Покутяни вірили: якщо паска запалася, то це щось недобре, а якщо тріснула, — це не віщувало нічого поганого [1, арк. 21, 41, 87].

У с. Дубки щоби паска вдалася, під час її випікання під тісто клали свячену «шутку» [1, арк. 60]. На Городенківщині паски були різного розміру. Хтось випікав великі, а хтось менші: «У нас так існувало повір'я, були бляшки більші і менші, то більші заможніша людина в сім'ї, то готували біль великі паски, а котра бідніша, то меншу» (с. Чернелиця) [1, арк. 61]. Щодо розмірів паски на різних українських теренах дослідник М. Глушко зазначає, що раніше цей обрядовий хліб пекли великим [2, с. 9].

Покутянки прикрашали паски хрестиками, випеченими з тіста, часто робили у вигляді коси: «Пле-

тена мусить бути. Розтачують отсей корж звичайний, а тоді вже як собі придумую, я плету, але це переважно як плету, то кладу хрестом» (с. Семаківці) [1, арк. 115]; «Паску прикрашали хто як міг, робили, випітали, робили всякі вироби з тіста. Робили віночок з тіста, заплітали тістечко, віночок навколо, якусь квіточку, посередині якийсь гарний калачик якийсь, щоби вона разокрашена. Не, не було кольорів. Обов'язково на пасці мусів бути хрест. Його закручували, хто собі як міг» (с. Семаківці) [1, арк. 144]; «Ну така як паска, плели так як косу плетеш. Пекли косу та й так навхрест клали отаку во, хрест, а тут ще по боках ще собі додала такі кутики і така була паска» (с. Далешево) [1, арк. 103].

Українці випікали кілька сортів обрядового великоднього хліба, серед них — паску й бабу [4, с. 60]. Це стосується й покутян. Львівський етнолог М. Глушко наголошує, що поширення здобної паски у великодній обрядовості автохтонів України є доволі пізнім явищем, що підтверджують джерела кінця XIX — початку XX ст. [2, с. 10]. На Городенківщині — у с. Поточище вдалося записати відомості про побутовання прісної паски та її протиставлення здобній «бабці» [1, арк. 150]. Баба відрізнялась від паски формою й рецептурою, а також призначенням, адже бабку не завжди носили святити: «Який Великдень без бабки? Солодка з яйця. Це мусить бути, хоч трохи масла, бо вона не буде така смачна. Та бабка була не плетена, бабка така звичайна. Паска плетена була. (Якої форми була бабка? — А. К.). А то хто яку мав. Яку блешку мав, таку і запхав. Я собі робила таку, що з виїмками блешечку, а татові просто в кастрюлю поклада — кругленька, а там поставила у довгу посудину пече то це не має значення. То вже не мало значення, яка вона була, яку мала там блешку, ту що висипала ту паску, бо переважно, ту бабку, бо бабка така, ну не така як паска — тверда, а це трохи розчинна така, що можна її викидати. Бо паску мусиш плести та й вона тверда, а бабка не» (с. Семаківці) [1, арк. 115]. Бабку часто випікали разом із паскою, проте частіше її пекли в суботу, тоді, як паску — в четвер: «Останній тиждень посту. Пекли два рази. Перший раз пекли паски, другий раз пекли бабів. На пасках робили хрестики, а на бабах вже нічого не

робили. На бабах то вже йдуть яйця і цукру кидають. Баба це хліб такий солодкий. В Живний четвер печуть» (с. Копачинці) [1, арк. 3]. У с. Далешеві бабку обов'язково освячували разом із паскою [1, арк. 95]. Вдалося записати цікаве повір'я, пов'язане з випіканням бабки: «Я якось поклала бабку на малого, виросла така во, я кажу: «Він ще росте». (Казали, що, як бабка так росла, то це, значить. — А. К.), що дитина росте, а як сіде, то недобре» (с. Чернелиця) [1, арк. 87].

Традиційно, окрім паски та бабки, на Городенківщині випікали й інші види печива, наприклад, медівники чи завиванці, але їх не освячували [1, арк. 41, 70].

Важливим великоднім атрибутом було свячене яйце, яке здавна вважається символом початку світотворення, зародком життя [7, с. 287—288]. Місцеві жителі зазвичай робили крашанки («галунки»), рідше — писанки (їх часто купували). Традиційна технологія виготовлення крашанки є дуже простою, порівнюючи з виготовленням усіх інших різновидів великодніх яєць. Вона не потребувала використання воску, спеціальних фарб чи писачка. Для отримання крашанок використовують круто зварене в лушпинні цибулі яйце, яке після цього набуває жовто-коричневого кольору різної інтенсивності. У ХХ ст. почали також фарбувати крашанки різноманітними харчовими барвниками промислового виробництва. Респонденти розповідали, як фарбували крашанки, використовуючи природні засоби: «Крашанки в цибулі кидали, у кору з яблуні, на цибуліні — то жовтенька. (З кори яблуні. — А. К.) темно, темно вишневого, не коричневого. Вже останній раз, вже фарби купляєм. (Шкаралупу. — А. К.) у кухні треба було спалити» (с. Кунісівці) [1, арк. 22]. Залишки від галунок могли давати курям (с. Копачинці, Чернелиця) [1, арк. 5, 43]. Поширений також звичай перекидати через хату або кидати на дах шкаралупу від свяченого яйця (с. Чернелиця) [1, арк. 74]. Крашанку також кидали у воду, якою потім дівчата вмивались, щоби бути рум'яними (с. Чернелиця) [1, арк. 80].

Яйце для виготовлення писанки мало бути свіжим: «Свіже, як курка знесе, дуже файно приймається. Пописую ті квіточки, а потім кидаю у липовий цвіт, а воно файне жовте таке, ясно жовте таке яйце, а потом знов жовті пишу. То тиждень то не добре, треба уперед. Ще на Шутку писати. Бо

не приймається, чи то фарба» (с. Чернелиця) [1, арк. 80]. Писанки розписували спеціальною паличкою («патичком»), нанісши на яйце віск. Часто на чорному, червоному та жовтому кольорах. Пізніше перекупники почали завозити з Гуцульщини дерев'яні писанки, які господині потім купували¹.

Цікавий випадок використання шкаралупи від свяченого яйця, пов'язаний із віруванням у «рахманів». На Рахманський Великдень (25 день після Великодня) шкаралупу від великодніх яєць пускали на воду, зазвичай у річку [15, с. 31]. На Городенківщині про Рахманський Великдень вдалося записати лише уривчасті відомості: «(Шкаралупу від свяченого яйця. — А. К.) несли на рахманів на воду, а казали, що несем на рахманію, там де річка. Якщо тече десь до Дністра, то несли туди на рахманію ту шкаралупу. А так то несли курам. Рахман це таке збираніє води. З тої тече, з тої тече і з тої кирниці і в Дністер біжить. (То робили. — А. К.) у суботу Великодню. То мені бабка казала, що рахманії це і одного кута і з дому, то всьо рахманія називалась, вона біжить всьо у Дністер. З джерела» (с. Чернелиця) [1, арк. 78]. Це зафіксова-

¹ «То вже треба було, така жінка, що вміла писати, красити, на червону, на чорну, вона вже тим керували. Наприклад, вона пописали. Вона писала отим патичком, в тім патичку була дірочка. Нагорі робили таку трубочку і нагрівали той патичок, ту трубочку малесеньку над такі були каганці і мочилося в той віск і тоді писалося по яйце і воно віск ростопилося, то тоді віском писали і красили, але у студеному, щоб воно не стопило, бо як сі стопить, то всьо. Пописали там квіточки, Христос воскрес десь написано на тій писанці, і покрасили нажовто і воно так стояло, потому нажовто, потом ще раз розписували, де ще не було. Вже якщо тим воском, то буде жовтим, а там біле по білим яйці, а там вже покрасили нажовто, то там вже пописали, що воно вже покрасило начорно то всьо ціле яйце, то вже так получалося, що було і жовтим і білим, і квіточки були і жовті і білі отак воно, отаке писали, і така вже виходила писанка. А тепер вже носили з Гуцульщини, гуцули товчені, деревлені, так само відписані як колись писали на яйце, то тепер такі яйця виточували деревлені і так виписано файно намальовано вже фарбою всілякою: і зеленою, ну і червону, і жовту вже вмальовували на тім дереві. І ті гуцули носили перед святами і тако продавали ті готові. Не раз коштували дві писанки — два гривні, не гривні, а рублі ще були. Я не раз купувала і світла, посветилось і вони красиві, бо вони деревлені. Отак стояли і стояли в буфеті, десь 10 штук, всілякі є вони пописані. Отак вони і стоять» (с. Чернелиця) [1, арк. 83].

ний випадок, коли шкаралупу викидали у річку (с. Далешево) [1, арк. 96].

Яйце — страва, з якої починали ранкову трапезу на Великдень: «У нас (в першу чергу їли. — А. К.) яйце. Його ділили на стільки, скільки було членів сім'ї, молилися, хрестимося, дякуєм Богу, що дочекались. (Ділив яйце. — А. К.) мій чоловік, хазяїн хати. Найстарший з нас. Син живе в мене окремо, вони собі снідають в себе, але коли вже поснідали в себе, все одно приходять з дітьми до нас із невісткою, ми йому лишаєм чотири частинки яйця. Вони собі ще в нас їдять то яйце» (с. Чернелиця) [1, арк. 49].

Окремо варто зупинитись на специфіці освячення великоднього кошика та використання великодніх продуктів. У суботу складали призначені для освячення продукти в кошик. Основний їх набір був майже такий самий, як і скрізь в Україні. Зокрема, до обов'язкових продуктів належать хлібні вироби (паска, бабка), яйця (писанки, крашанки, прості варені яйця), молочні та м'ясні продукти, а також сіль, подекуди мак. Сам великодній кошик зазвичай купували, традиційно мав бути з лози (якщо не було, то продукти могли нести святити у відрі [1, арк. 9]). Великодній кошик прикрашали газдиня вишитим рушником, кожна господиня старалася приготувати його найбагатше.

На Городенківщині кошик святити ніс газда, а основні продукти були такі: «(До кошика. — А. К.) — сир, масло, ковбаса, яйця, паска, хрін, цибулю, часник, яблуко. У нас ковбасу обов'язково святять. (Нести кошик до церкви. — А. К.) — це вже переважно чоловікова функція, господарева. Але, як не міг, то хтось інший йшов» (с. Далешево) [1, арк. 95]; «Клали м'ясо, ковбасу, сир, яйця, масло, сіль. Тож кладуть, бо, кажуть, що сіль помічна. Корові давали. Воду клали» (с. Хмелева) [1, арк. 67]. Інколи брали з собою фрукти: «Обов'язково клали паску, кусок паски, яйця, крашанки, яблуко, овочі, фрукти, які самі вироциували люди вдома» (с. Чернелиця) [1, арк. 42]. Паска у великодньому кошику часто була окремо від інших продуктів, її завивали в рушничок [1, арк. 116].

Цікаві вірування пов'язані з освяченням ковбаси. Вважали, якщо в сім'ї раз її святити, то мусили завжди продовжувати ту традицію: «І ще, як світиш ковбасу, то треба щороку святити. Як рік сві-

тиш, а другий не, то не можна, то, може бути гадюка» (с. Чернелиця) [1, арк. 86]. Значна частина обрядодій пов'язана з використанням великодньої солі, яка виконувала захисну функцію: «А сіль свячену, я тоже давала в стакан, як вийду з церкви, то розсипала довкола подвір'я, аби не прийшла до мене гадина, вуж» (с. Чернелиця) [1, арк. 86]. Мак, як і сіль, святити на Великдень, а потім, у разі потреби, ними обсіпали хату або худобу, щоби не чіплялась нечиста сила [1, арк. 23, 105, 130]. Лікувальними властивостями відоме в досліджуваних селах свячене масло. Ним мастили корові вим'я, капали хворе вухо. Респонденти розповідали: «Свячене масло тримали, то я топилася і тримала, і коли не доїться корова, чи запалення має, то казали свяченим маслом собі потерти, і я робила, і проходило» (с. Далешево) [1, арк. 104]. Разом із маслом святити воду, яку так само використовували для захисту худоби від нечистої сили і від хвороб [1, арк. 120]. Цікаво також, що не всім тваринам давали свячені продукти: «Корові давали, свині не давали, псам не давали свяченого. Бо то свячене. Корові кусочок давали» (с. Далешево) [1, арк. 95].

Великодній день

До Великодня люди купували собі щось нове з одягу: «Моя мама казала, що мусять дівчина чи старша жінка на Великдень, чи чоловік, мусили мати щось нове, хоча б одну річ, але зазвичай все мало бути новим» (с. Чернелиця) [1, арк. 116].

У другій половині XIX ст., згідно з матеріалами О. Кольберга, на досліджуваних теренах газди після богослужіння спішили додому. Принісши паску, господар обходив із нею по три рази навколо хати. Коли починали їсти, господар ділив свячене просте (біле) яйце на кількість членів сім'ї, і подавав кожному по цій частинці прямо з ножа. Після цього ділили паску та її шматочки роздавали по старшинству всім присутнім. Потім усі їли інші страви [14, с. 148].

На Городенківщині не прийнято першого дня Великодня ходити в гості [1, арк. 43]. Переважно в гості ходили до родичів, але не обмінювалися свяченими стравами й зі собою нічого не брали [1, арк. 44]. Починаючи з Великодня, упродовж трьох святкових днів усім охочим було дозволено дзвонити в церковні дзвони. Щодо вірувань, пов'язаних із дзвонінням, треба додати, що в цій місцевості вірили в

те, що дзвін відганяв нечисту силу та хмари: «То, як гримить, то в нас колись дзвонили. То казали аби грім не бив. Коли зачинає хмара, то гримить, то й дзвонили, то був такий спеціальний дзвін. У нас були такі дзвони аби град не йшов, аби грім не падав. Дзвонили і хмара розганялася і град не падав. А, як не дзвонили, то падало» (с. Кунисівці) [1, арк. 13]. Цю інформацію підтверджують записи кінця ХІХ ст. О. Кольберга [14, s. 148].

Спати на Великдень за давніми українськими традиціями було заборонено. Це підтверджують і польові етнографічні матеріали: «На Великдень не можна (спати. — А. К.). Ісус Христос воскрес і не можна спати, не можна упустити цей момент» (с. Кунисівці) [1, арк. 15]. Із самого ранку на Великдень усі ходили дивитися на річку. Респонденти пояснюють цей звичай тим, що так очищується душа, а також, щоб очі не боліли (с. Колінки) [1, арк. 143].

Після служби в церкві співали гаївки та проводили різні святкові ігри². Після служби намагалися першими вийти з церковних воріт: «Перше, як світить паску, то хто перший вийде (за ворота церкви. — А. К.), той буде дуже чемний до роботи, до всього» (с. Хмелева) [1, арк. 71].

Окрему обрядову підсистему в межах Великодня становлять ігри та забави, участь у яких брала молодь. Часто великодні ігри виконували недалеко від церковного подвір'я, навколо церкви. Великодні ігри та пісні називали узагальнено «гаївками»: «Гаївки були. Ну, «Вербова дощечка», «Огірочки»... Коли хлопці, то один сідає другому на коліна і ззаду вдарить і відгадаєш хто, якщо не відгадав, то ще раз мусиш. Тако, маєш сидати мені на коліна і ти не знаєш, котрий тебе ззаду вдарив, їх там багато

² «На Великдень у нас біля церкви водили хороводи, веснянки, дощечки гралися, подоляночки, жука. Ті дощечки гралися, вставали ті дорослі, малі так по двоє кругом церкви, брали якусь найменшу дівчинку і там приспівували і водили хоровод. Жука водили, потім гралися, хлопці гралися так само в «Жука». Ставали вони от, закривали очі і виставляли одного, потім хто вдарить і той не знав хто. Це ми гралися на Великдень і на Провідну неділю, коли закінчувалися Великодні свята. (Великодні ігри закінчувались. — А. К.) у Провідну неділю. У нас у Великдень в неділю, коли священик замовляє на вечірню на 4 годину, люди відбули вечірню, після того ще просять дозволу, щоб співати гаївки» (с. Чернелиця) [1, арк. 42].

стоїть хлопців, таке о — «дупака» (с. Хмелева) [1, арк. 70]. За матеріалами О. Кольберга, на Покутті забави молоді могли називати «розпустка». Молодь грала в такі ігри, як «Горобчик», «Огірок», «Вербова дощечка», «Жук», «Чоловік та жінка», «Коструб» та ін. [14, s. 153—158]. Дівчата бавилися і у «Перепілку»: трималися за хустки, утворюючи коло, чотири з них ставали в середину кола, і також трималися за хустки [15, s. 29]. Важлива тема, що присутня в сюжетах низки великодніх гаївок, — одруження. Переважає мотив кохання, а провідною є ідея щасливого шлюбу. Помітне місце в гаївках належить темі залицання [8, с. 103—104].

Післявеликодній тиждень та поминання померлих

Це один епізод із великодньої обрядовості, який також становить своєрідну форму дошлюбного спілкування молоді, це звичай обливання парубками дівчат на другий день Великодня. Звідси й назва цього дня — «Обливаний понеділок». На думку В. Соколової, ритуальне обливання водою на Великдень є ознакою весняного очищення, як і на «Чистий четвер» [10, с. 115]. Обливалися й обливаються водою переважно діти та молодь. На Покутті зберігся звичай, коли дівчата наступного дня після Обливаного понеділка обливали хлопців, який, наприклад, поширений у селах сусіднього Снятинського р-ну, однак на Городенківщині такий звичай не прослідковується. Часто хлопці приходили обливати ту дівчину, з якою хотіли одружитися. Дівчата ж давали хлопцям писанки або пригощали горілкою. Респонденти розповідали, що раніше сильно не обливалися, хіба «по Божому» (невеликою кількістю води). Звичай обливати «з відер» з'явився нещодавно [1, арк. 11, 24, 43, 54].

В Україні з Великоднем також пов'язані поминальні традиції. Цього дня ходили до померлих родичів на могили, снідали там, залишали свячені страви на могилах. На Городенківщині подекуди також траплялися такі випадки, хоча на цвинтар прийнято було ходити на Зелені свята: «На Великдень, після сніданку йшли на могили рідних, несли сніданок, хто що мав, свічку і сніданок... У давнину (пригощали жебраків. — А. К.). Коли були бідні, немічні люди, то люди, сусіди, несли їм, так і на Різдво у нас» (с. Чернелиця) [1, арк. 43].

На Покутті в середні ХІХ ст. побутував звичай ходити у великодній понеділок на кладовище, де на гробах правили. Ті, хто робив такі поминки, також приносили із собою їжу: декілька коржів із сиром, спечених із пшеничного борошна, які ставили на гроби разом із кількома писанками й запаленою свічкою, яка була поставлена на коржі. Священик ходив від гробу до гробу й відправляв звичайні короткі молитви. Усі калачі та писанки забирали потім дяк та священик [14, s. 149]. На досліджуваній території в багатьох випадках дата поминання предків нині змістилася з Провідної неділі на другий чи третій день Великодніх свят. Часто покутяни провідують померлих родичів уже на Зелені свята, а на Провідну неділю влаштовували різноманітні ігри: «(Тиждень після Великодня. — А. К.) — Провідний. У нас на Зелені свята (провідували померлих. — А. К.). А після Великодня — ні. У нас на Зелені свята. На Зелені свята несуть з собою квіти, а на Провідну свічку кладуть. У нас є Провідна неділя. Але відправу на гробах роблять на Зелені свята, на Трійцю. А на Провідну неділю у нас грали, «Жучка» грали. «Білоданчика» то не коло, а просто одна іде так би веде так закручують, закручують, закручують таке коло. Чоловіки грають в «Дупака»» (с. Копачинці) [1, арк. 6].

Підсумовуючи, варто зазначити:

Своєрідним вступом до великодніх обрядів є Вербна неділя, яку на Покутті називали «Шутковою». Вербова гілка — «шутка», була важливим оберегом. Проте, за уявленнями покутян, «шутка», якою здійснили символічне биття, втрачала здатність відганяти грозу і хмари.

Дні Страсного тижня на Покутті мали свою специфіку. Щодо понеділка та вівторка, якихось локальних назв та обрядів не зафіксовано. Середу на Страсному тижні називали «Чорною» (цього дня заборонялося білити хату), четвер — «Живним» або «Чистим» (цього дня прибирали домівку, милися, а також сповідалися ті, хто не встиг цього зробити раніше), п'ятницю — «Страсною» (обрядовість цього дня була пов'язана з винесенням плащаниці, люди дотримувались суворого посту, було заборонено дзвонити в церковні дзвони — замість них використовували дерев'яні «калатальця» або «таракальця»). Четвер і субота Страсного тижня мали особливий характер, адже саме в ці дні дозволялося кор-

чувати бузину — рослину, пов'язану з нечистою силою, а також пекти паску (її випікання в п'ятницю є поодиноким).

На Городенківщині маємо протиставлення паски та іншого великоднього печива — бабки (вони різнилися за рецептурою випічки та формою, бабку переважно не носили святити). Тісто для бабки було солодшим, до нього додавали більше яєць. Це може наводити на думку, що здобна паска на Покутті є досить пізнім явищем.

Подекуди паски випікали у вигляді коси, їх могли прикрашати хрестиками з тіста. Вірили, що якщо паска при випіканні запала — це погана прикмета, якщо тріснула — нічого страшного. Кожному члену сім'ї випікали окрему паску й потім дивились: яка вона вийде, такою буде доля людини. Цікавим було вірування в те, що коли всі паски виходили ідеальні, могла померти саме господаря.

Як і великоднє печиво, великодні яйця мали два різновиди — «галунки» (крашанки) та писанки (могли бути зроблені зі справжнього чи дерев'яного яйця, найпоширенішими кольорами в орнаментіці писанок були чорний, червоний та жовтий). Саме свяченим яйцем розпочинали великодній сніданок. Шкаралупу від «галунок» перекидали через стріху, давали курям, сплавляли по воді. З інших продуктів, які покутяни святити на Великдень, важливе значення мало масло (його використовували з лікувальною метою, зокрема, у народній ветеринарії) та сіль (сприймалася як апотропей). Великодній кошик найчастіше ніс святити господар.

На, власне, Великдень локальним звичаєм було ходіння зранку дивитися на річку («щоб не боліли очі»). Цього дня усі охочі могли вдарити в церковні дзвони (це найчастіше робили парубки). На церковному подвір'ї відбувалися «гаївки» (цим терміном називали як ігри, так і пісні).

Щодо поминальних мотивів, то на Городенківщині вдалося зафіксувати інформацію про Рахманський Великдень. Локальним явищем є відвідування могил померлих родичів не на Провідний тиждень, а на Зелені свята. Натомість на Провідну неділю в селах Городенківського району грали в різноманітні ігри, серед них — у «Дупака» (гру, відому в Карпатах у контексті «ігор при мерці»).

На основі порівняння матеріалів різних періодів можна ствердити, що впродовж другої половини

XX ст. на Покутті зникло чи змінилося багато великодніх традицій. Вони залишились у пам'яті населення лише фрагментарно.

1. Архів Львівського національного університету ім. І. Франка. — Ф. Р-119. — Оп. 17. — Спр. 557-Е: (Польові етнографічні матеріали до теми «Весняна календарно-побутова обрядовість українців», зібрані Кілар Анастасією в Городенківському р-ні Івано-Франківської обл., 02—14.07.2015 р.). — 153 арк.
2. Глушко М. Походження та джерела вчиненого хліба в українців (культурно генетичний аспект) / Михайло Глушко // Народознавчі зошити. — 2012. — № 1. — С. 3—18.
3. Доманицький В. Народний календар у Ровенським повіті Волинської губернії / Василь Доманицький // Матеріали до української етнології. — Львів, 1912. — Т. XV. — С. 62—89.
4. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : у 3 кн., 6 т. — Київ : Обереги, 1994. — Кн. 2. — Т. 3: Весняний цикл. — 528 с.
5. Курочкін О. Обрядовість (Календарні свята й обряди) / О.В. Курочкін // Поділля: Історико-етнографічне дослідження. — Київ : Доля, 1994. — С. 358—385.
6. Кутельмах К. Полісько-карпатські паралелі в загальноукраїнській календарно-обрядовій сфері / Корнелій Кутельмах // Народознавчі зошити. — Львів, 2006. — № 3—4. — С. 328—337.
7. [Огієнко І.] Дохристиянські вірування українського народу: історично-релігійна монографія / Митрополит Іларіон. — Київ : Обереги, 1992. — 424 с.
8. Пуківський Ю. Шлюбно-любовні мотиви у великодніх традиціях бойків / Юрій Пуківський // Народна творчість та етнографія. — 2010. — № 6. — С. 99—106.
9. Сілецький Р. Бузина в народних демонологічних повір'ях українців / Роман Сілецький // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. — Львів, 2015. — Вип. 16. — С. 140—150.
10. Соколова В.К. Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белоруссов (XIX — начало XX в.) / В.К. Соколова. — Москва : Наука, 1979. — 288 с.
11. Толстой Н.И. Вербка / Н.И. Толстой, В.В. Усачева // Славянские древности. Этнолингвистический словарь : у 5 т. / под общей ред. Н.И. Толстого. — Москва, 1995. — Т. I: А—Г. — С. 333—336.
12. Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел: материалы и исследования / П.П. Чубинский. — Санкт-Петербург, 1872. — Т. III: Народный дневник. — VIII + 486 + II.
13. Шухевич В. Гуцульщина. Четверта частина. Друге видання / В. Шухевич. — Верховина : Журнал «Гуцульщина», 1999. — 304 с.
14. Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny / Oskar Kolberg. — Kraków, 1882. — Т. 1. — 356 s.
15. Schnaider J. Lud Peczenizynski. Czesc II / Józef Schnaider // Lud. — Lwów, 1907. — Т. XIII. — S. 21—33.

Anastasiya Kilar

TRADITIONAL EASTER RITES POKUTYAN OF HORODENKIVSHCHINA (BASED ON OF FIELD RESEARCH IN 2015)

The features of the traditional celebration of the Palm Sunday, Holy Week and Easter by population historical and ethnographical Pokuttya, Horodenka district are under consideration in the article. The author reports the local peculiarities of Easter customs and ceremonies, which are based on personal records, sources and facts of scientific literature. Moreover, the structure and symbolism of Easter ritualism were characterized.

Keywords: Easter (Velykden), Pokuttya, traditions, tradition (popular) belief, Verbna Nedilia (Palm Sunday), traditional dishes, rituals (ceremonies), prohibitions.

Anastasiya Kilar

ТРАДИЦИОННАЯ ПАСХАЛЬНАЯ ОБРЯДНОСТЬ ПОКУТЯН ГОРОДЕНКОВЩИНЫ (НА МАТЕРИАЛАХ ПОЛЕВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ 2015 Г.)

Рассматриваются особенности традиционного празднования Вербного воскресенья, Страстной недели и Пасхи населением историко-этнографического Покуття, а именно Городенковского района. На основе собственных записей, источников и данных научной литературы автор освещает локальные особенности обычаев и обрядов Пасхальной недели. Дана характеристика структуре и символике пасхальной обрядности.

Ключевые слова: Пасха, Покутье, обычаи, поверье, Вербное воскресенье, традиционные блюда, обряды, запреты.